

BİR KUTUPLAŞMA ANALİZİ İÇİN ARAŞTIRMA ŞEMASI*

M. Jacques BOUDEVILLE**
(Çev. Doç. Dr. Zeynel DİNLER)

Gelişme kutbu kavramı, A.B.D.'de olduğu gibi Avrupa'da da bazı-
larını ona karşı çıkaracak yoğunlukta bir başarı kazandı. Neticede, ku-
ramsal yönden olduğu kadar, iktisat politikası yönünden de, eksperler
yuvarlak masalarında çözümü gerektirecek nitelikte karışıklıklar ortaya
çıktı. Fransız kökenli olan bu fikri, Güney İtalya, İrlanda, Kanada,
Hollanda, İspanya, Colombiya gibi birçok ülke, bünyelerine adapte ede-
rek uyguladılar. Gerçekte, hareketi gerektiren kutuplaşma anali-
zinin amacı devlet adamlarına yön vermektir. Analizin önerdiği kalkın-
ma politikası aynı zamanda teknik ve coğrafiktir. Bundan dolayıdır ki,
kuramsal gelişmeye konu olmaktadır. Eğer bu çalışmalar derinleştirir-
li ve zenginleştirilirse, elde edilecek sonuçlar faydasız denemeleri ön-
leyecektir.

Şehinsel kutupları, teknik kutupları ve onların hiyerarjisi veya ça-
lışmasını ve kalkınma süreçlerini ilgilendirsün, bunların hepsini
bilmekten çok uzağız. Fakat bugünden itibaren gelecekteki politikalar
ve araştırmalara yön verecek olan birtakım temel noktaları saptamak
mümkündür.

(*) BOUDEVILLE J.R. «Schéma de recherche pour une analyse de pôlarisa-
tion» iç KUKLİNSKI A.R. BOUDEVILLE J.R., LEFSBURE ve diğerleri,
*Pôles de developpement et centres de croissance dans le developpement
regional*, Dunod, Paris, 1970. s. 17-24.

(**) Paris Hukuk ve İktisadî İlimler Fakültesi Profesörü.

I — BİR KUTUPLAŞMA ANALİZİNİN UNSURLARI

Takip edilen fikirlerde geliştirilen konu, kapalı bir kuram ve kutuplaşmanın formüle edilmesi değil, fakat bu tip analizleri ilgilendiren genel ortak noktalara kısaca özetlemektir (1). Bu fikirler dört temel konu etrafında sıralanmaktadır.

1 — Kutuplaşma, strüktürlerdeki değişmelerin dinamik sürecidir. Bu strüktürler yalnız ekonomik değil, aynı zamanda sosyolojik ve kuramsaldırlar.

Bununla birlikte, süreç kavramı sosyolojik kökenlidir. Ampirik bir araştırma temeli üzerine oturan, devrevi olarak ortaya çıkan, olayların birbirini karşılıklı olarak etkilemesiyle tanımlanır. Şu halde bu, sosyal davranışlar ve kalkınma tekniklerine bağlanmak için dayanıklı yapının ötesine giden dinamik bir kavramdır. Şehirsiz ortamın ayrıcalıklı rolü de buradadır.

Teknik yönden, kutuplaşma bir endüstri veya sürükleyici endüstri kompleksini takiben faaliyetlerin çeşitlenmesi ve endüstrileşme sürecidir. Bu işe başlıca şu ekonomik temel üzerine oturmaktadır: Yatırıma teşvik, ikili bir geliştirici ve hızlandıran endüstriyel mekanizma oyununun sonucudur. Francois PERROUX tarafından belirtilen, sürükleyici endüstri etrafındaki önsel ve yansal etkiler bilinmektedir. Kutuplaşma analizi devresi olarak nitelendirilen orta vade (5 yıl) ve uzun vadede (15 yıl) yatırımın rolü esastır. Şu halde kutuplaşma analitik olarak üç kısma ayrılmaktadır: Çarpan etkisi (Léontief), hızlandıran etkisi (Aftalion), önsel ve yansal geliştirici etki (Perroux - Klaassen). İşlemsel olmak için, bütün kutuplaşma analizi dinamik olmalı ve yatırımı göz önüne almalıdır.

Kutuplaşma şu halde belirli üç tip endüstriyel matrisi tamamlamaya yönelik süreç gibi görülmektedir: Girdi ve çıktı akım matrisi (A), kapital matrisi (B) ve enfastrüktür matrisi (C). Hiç bir çalışma, bu üç

(1) Takip edilen gelişmeler, 22 Mayıs 1969 yılında Cenevre'de toplanan, M.M. Boudeville, Lambert Lamond, Lefebvre, Panuil, Petrella, Turcan ve Vallas'tan müteşekkil bir grup Fransız dili iktisatçılarının yuvarlak masasından çıkan fikirlerden kaleme alınmıştır. Yazarın başkanlık etmek şerefini bulduğu bu grubun tartışmalarının sentezindeki hatalar kendisine aittir.

temel unsuru ve onların zaman içindeki seyrini bilmeden tamamlayıcı veya hatta yeterli açıklıkta takip edilemez.

Başka bir deyişle, kutuplaşma üç belirli plan altında gözlenebilir, fakat sadece bunların karşılıklı bağılılığıyla izah edilir.

1'ci PLÂN: CARI İŞLETME. — Başlangıçtaki girdi - çıktı matrisi.

$$\boxed{A}$$

$$\begin{array}{|c|c|} \hline A & \Omega_1 \\ \hline \Omega_2 & \Omega_0 \\ \hline \end{array}$$

Kutuplaşmayla tamamlanmış matris.

2'ci PLÂN: SEKTÖRİYEL KALKINMA. — Başlangıçtaki üretimsel yatırımlar matrisi.

$$\boxed{B}$$

$$\begin{array}{|c|c|} \hline B & \Pi_1 \\ \hline \Pi_2 & \Pi_0 \\ \hline \end{array}$$

Kutuplaşmayla tamamlanmış teknik kapital matrisi.

3'cü PLÂN: KOLEKTİF KALKINMA. — Başlangıç sosyal yatırımlar matrisi.

$$\boxed{C}$$

$$\begin{array}{|c|c|} \hline C & \Gamma_1 \\ \hline \Gamma_2 & \Gamma_0 \\ \hline \end{array}$$

Tamamlanmış sosyal kapital vektörü.

Şu halde, klassen çoğaltanını [1], Léontief'in hızlandıran etkisiyle [2] tamamlamak yeterli olamamaktadır (2).

$$[1] \quad X = (\hat{\lambda} A \pm L)X \pm \hat{\lambda} Y$$

$$[2] \quad X_t = [\hat{\lambda} A_t + L_t] X_t \pm [\hat{\lambda} B_{t+1} + M_{t+1}] (X_{t+1} - X_t) + \lambda Y$$

Zira, 1° unutulmamalıdır ki L, t devresi ve t + 1 arasında değişmektedir, çünkü çok yıllıktır. 2. Kutuplaşmada kolektif yatırımlar veya sosyal enfastrüktürlerin üstün bir rolü vardır. 3. Nüfus hareketleri-

- (2) X = Üretim vektörü; Y = Nihai talep vektörü; A = Teknik katsayı matrisi; B = Kapital katsayı matrisi; λ = talep tarafından cezbedilen köşegen katsayı matrisi; L = Arz tarafından cezbedilen akım matrisi; M = Arz tarafından cezbedilen yatırımlar matrisi.

nin oldukça önemli olan etkisi göz önüne alınmalıdır.

Kutuplaşma süreci üretim mekanizması etüdüyle sınırlanır. Bu süreç aynı zamanda şehirleşmeye, endüstrileşmeye, gelir artışına bağlı hane halkı talebinin yapısal gelişimi üzerine oturmaktadır. Bu karakteristikler [4] cü noktada geliştirilecektir.

Belirtmek gerekir ki, hareket noktası olarak mevcut belirli andaki yapıların basit mukayesesi ve özellikle sosyal kapital ve prodüktif kapitalin yapıları, temel olamaz. Bu statik mukayese yatırım serileri bütünüün seçim ve etüdüyle tamamlamalıdır. Bu sahada, dinamik programlama ve zorlama altında optimum devrelerin seçimi ile devreden devreye onun birleşiminin kullanılması, ayrıcalıklı bir etüd aleti olması gerektiği görülmektedir.

Leo Klassen'in belirttiği gibi, fakat daha eksiksiz tarzda kutuplaşma sürecinin geçici analizi yeni bir koyutla tamamlamalıdır: coğrafi boyut. Bu bir yerleşme olayıdır.

2 — Kutuplaşma, coğrafi olarak şehirleşmiş ekonomik ve sosyal bir kompleksin gelişmesi gibi belirtilmektedir. Kutuplaşmayı karakterize eden dışsal ekonomiler, gerçekten esasen geniş anlamda ulaşım etkisi üzerinde toplanmıştır ki, mal, hizmet veya bilgi mübadelesini ilgilendirir. Veya ulaşım oyununu mesafeyle frenlenmektedir - yalnız coğrafi mesafe değil, fakat istatistik olarak belirlemede mümkün olan psikolojik ve teknik mesafedir ve etkisi genel olarak 2'den yüksek olan bir kuvvete dönüşmektedir.

Coğrafi şehirleşmeyi izah eden bu olay ilk defa Reilly tarafından ortaya atılmış ve daha sonra geliştirmiştir. Bunlardan başka bir faaliyet bütünüyle bazı altyapı yatırımlarının ve onların ortak kullanımının bölünmezliği gibi diğer yerleşik dışsal ekonomi kaynakları vardır. Eğer veri bir teknik için belirli dörtlü faaliyetlerin (kredi, sigorta, yüksek tahsil) görünmesine eşlik eden basit olaylar eklenirse, kutuplaşmış ekonomik kalkınmanın aktüel dürtüler bütünü göz önünde canlanır.

Bu katıksız şekilde kantitatif olan betim kalifiye olmaya ve mümkün olduğu kadar ölçülmeye layıktır.

Dışsal ekonomiler bütünü, ekonomik sektörlerin içsel bağlılığının yer değiştirme etkisi gibi görüldüğü durumda, ölçü basittir.

Eğer altyapı, yatırımları tamamlayıcı anlamdaysa, dolaylı ve dolay-

sız ekonomik kazanç ve maliyet yöntemiyle yapılan bir hesaplamayla karşılaşılabacaktır. Bu durumda niteleme mümkün olmaktadır.

Ulaşım sınırlamalarıyla ilgili olan Léo Klaassen'nin araştırmaları, eğer yalnız karşılıklı akımlara bağlıysa, bunların ölçülebilir olduklarını göstermektedir. Geriye teknik gelişme ve yenilik sahasında ortaya çıkan sonuçların derinlemesine incelenmesi kalmaktadır.

Paris Baseni'nin kutupsal kalkınmasını ilgilendiren yeni bir ekonomik model (3) gelişme dengesizliklerine dayanan çoğaltan etkisi, demografik hızlandırıcı etkisi ve kutuplaşma etkilerini ayırarak, onbinden daha kalabalık yerleşme merkezlerinde geliştirici etki bileşimlerini gözlemeye kalkışmaktadır. Bu model, dışsal değişkenler, altyapı yatırımlarının önemi ve üstün üçüncü sektörün mevcudiyeti arasına girmektedir.

Kutuplaşma üzerine yönelmiş bütün çalışmaların otomatik olmandan öte, dışsal politika değişkenlerinin oyununa bağlı oldukları görülüyor ki, bunun da etkinliğinin ölçülmesi ve bunlar arasından seçim yapılması gerekir.

3 — Kutuplaşma politika ve süreci bulunduğu ekonominin yapı tiplerini takiben değişmektedir.

Sosyal ve ekonomik yapı bir yıllık devrede belirlenebilen teknik karakter veya davranışların dayanıklı ilişkiler bütünü tarafından teşkil olmuştur. Bu yapı genellikle gözlemlenilen ilişkileri gösteren bir modelde şekillenmiş olmaktadır ki, burada da parametrelere değer biçilmesi mümkün olmaktadır. Bu yapılar farklı tiptedirler. Onları teşkil eden ilişkilerin parametrelerinin sayısı ve şekilleri, alan ve zaman içinde değişmektedir. Burada biri veri bir tarihte mukayeseli statik, diğeri dinamik gelişme olmak üzere iki tip çalışma mevcuttur. Bunlardan ikincisi muhtemelen kutuplaşma analizinden bahsetmektedir.

Aynı anda üç büyük ekonomik yapı kategorisi farklı olarak kutuplaşmayı şartlamaktadır: a) Endüstrileşmiş pazar ekonomileri, şehirleşmiş ve bağımsız bütünü doğuran dışsal sosyal maliyetler ve dışsal ekonomilere bağlı olarak sürükleyici endüstri, çevresindeki endüstriyel

(3) J.R. BOUDEVILLE, *A model of Polarized Growth, in the role of Growth centers in regional economic development, Austin Texas, nov. 1969*

komplekslerin coğrafik şehirleşme etüdünü ortaya çıkarır; b) kutuplaşma olayını bozan veya frenleyen emek, kapital veya yabancı dövizli ilgilendirsin, deforme fiyatları ve kısmî pazarı olan düalist ekonomilerdir. Ulaşımı ilgilendiren altyapı yatırımlarının eksikliği problemler yaratmaktadır ki, bunların etkileri zedeleyicidir (4). c) yönelmiş fiat bilgisinden ve pazardan yoksun olan planlanmış ekonomiler kutuplaşma olayını kendiliklerinden kısıtlamakta ve modern dünyanın karakteristiklerinden biri olan ulaştırmalar (taşıma, bilgi, yenilik) vasıtasıyla cazibe/olaylarını kösteklemektedir (5).

Zamanla kutuplaşma süreci bu üç tip ekonomide farklı gelişmekte, farklı modeller ve politikalar ortaya çıkmaktadır. Fakat ekonominin strüktürü ne olursa olsun, kalkınma müstakil projelerin verimlilik mukayesesi ve basit analiziyle kararlaştırılmış olmayacaktır. Projelerin kendi aralarında ve ekonominin diğer kısımlarıyla karşılıklı bağıllığı bir ekonomik masraf ve kazanç etüdüne dönüştürülmesi imkânsızdır. Yalnız, muhtemel alternatifleri birlikte hesaba katan program analizi tam sonuç verecektir. Şu halde kutuplaşma analizi tek tek kutuplar alınarak yürütülmemelidir. Kısmî dengesizlikte yerleşmiş ve şehirleşmiş her kompleks için, kutuplar arasında karşılıklı bağıllıkları iyi hesaba katarak, bu analizi yapmak lazımdır.

4° — Hiyerarşik ve demografik olarak üstün olan çeşitli kutupların kalkınma süreci yumuşaklıkları ve etkileriyle satelit ve tarımsal merkezlerinkinden ayrılır.

Ekonomik hiyerarşiyi yansıtan kutupların hiyerarşisi idarî hiyerarşiden (Washington, Brezilya, Ankara, Camberra) farklıdır. Kutbun alışverişlerinin yoğunluğu, kutuplaşma kanunu takiben satelit kutupların ilişkisiyle ölçülür ve üst sıraların (dört değerli) ekonomik fonksiyonunun mevcudiyeti ve faaliyetlerinin çeşitliliğiyle doğrulanır.

Üçüncü dereceden faaliyetlerin anlam ve rolü yerleşme yerinin tipini takiben de farklılıklar göstermektedir. Ne olursa olsun yeni bir faa-

(4) Merc Penomil'in bu nokta üzerindeki başarılı raporu çok açıktır.

(5) Pavol Turcan'ın oldukça kapalı müdahaleleri bu konuda çok aydınlatıcıdır. (cf. Cahier de l' I.S.E.A. Economies et Sociétés : «Economie regionale et pays socialiste», 1969 Librairie Droz).

liyetin etkilerini anlayabilmek için onların ait olduğu polarize sisteminin bünyesine çeşitli şehir tiplerini yerleştirmek gerekmektedir. Millî şehir şebekesi ve yapı etüdü şu halde bütün kutuplaşma analizinde öncelikle lüzumludur.

İdarî yapı daha fazla hesaba katılmış olacaktır ve Pierre Vellas'ın raporu gelişme merkezlerinin oldukça geleneksel fonksiyonlarına karşılık, idarî yapının etkinliğinin kalkınma kutuplarının modern fonksiyonlarına adaptasyonun gerektiğini belirtmektedir.

II — ARAŞTIRMADA TAKİP EDİLEN YOL

Üç prensip çıkarılmaktadır: 1° — Kutuplaşma, yapı değişmelerinin dinamik bir süresidir; 2° — Kutuplaşma coğrafik olarak şehirleşmiş ekonomik ve sosyal bir kompleks üzerine oturmaktadır; 3° — Kutuplaşma millî sistem içinde yerleşme merkezlerinin hiyerarşik durumunu takiben farklılaşmaktadır.

Bu üç genel konu, çözümünü oldukça uzun problemler ortaya çıkarmaktadırlar. Biz iki grup altında birleştirilmiş araştırma hattını takiben, onları derinleştirmeyi öneriyoruz:

— Birinci grup, diğerlerinden ayrı olarak tek kutbu ilgilendirir, yatırım projesi gibi tasarlanmaktadır ki, buradan ekonomik ve sosyal randıman hesaplanır.

— İkinci grup bir entegre kutuplar sistemini ilgilendirir, artık diğerlerinden ayrı proje gibi değil, fakat bir karşılıklı bağlılık projeleri programları gibi tasarlanılmaktadır.

Şu halde bu, takip edilen yolun acele düzeni değil artan bir zorluk düzenindedir ki, biz aşağıdaki araştırmaları sunuyoruz:

1° — Şehirlerin yapı faaliyetindeki sosyal kazanç ve maliyetler mukayeseli etüdü, endüstri, ekonomik ve sosyal altyapı yatırımları tarafından ve dörtlü faaliyetlerin önemince oynanan rolü ortaya çıkarmaya imkân vermeye yeterli derecede yakındır.

2° — Lyon, Turin - Francfort, Belo - Horizonte - Cordoba - Cauca, Bahia Blanca - Porto Alegre - Recife gibi strüktürleri mukayese edilebi-

lir şehirler grubunda yeni faaliyetlerin görünmesi ve faaliyetlerin ikamesi devresi etüdü.

3° — Şehirsel gelişmede demografik ve ekonomik faktörlerin (çoğaltan, hızlandıran, kutuplaşma) dinamik ve devrevi etüdü. Birbirinden millî pazarların önemini takiben ayrılarak, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler için ayrı modeller kurulmaktadır.

Biz şehirler arası bağımlılık araştırmalarına bu şekilde yaklaşılmaya çalıştık.

4° — İki kutuplaşmış çiftli kalkınma etüdü.

a) İki çiftli kutuba bağlı bölgelerin kalkınmasında ulaşım altyapı yatırımlarının rolü.

Bu hal az gelişmiş ülkelerde özellikle pek olagandır (Porto Alegre - Pelotas; Belo Horizonte - Governador Valadares; Bahia Blanca - Neuquen). Gelişmiş ülkelerde bu hale daha az rastlanılmaktadır (Lyon - Dijon).

b) Bir kutupsal kalkınma etüdü (Lyon - Saint - Etienne, Metz - Nancy - Thionville).

5° — Karşılıklı bağımlı bir sistemde (kutuplaşmış bir bölge) gözlenen kutupların (a) altyapı, (b) endüstriye yardım, (c) işgücü formasyonu katma değer gelişmesi üzerine, istihdam ve sosyal dayanıklılık harcamaları hesaplarında etkinlik.

6° — Çalışmadaki idarenin etkinliği konusu, kutuplaşmış kalkınma aşaması ve koordinasyonu. Örnekler: Paris havzası düzenlemesi, Keşan projesi, Tanzerin düzenlenmesi İndus (Tavbela) Projesi.

Bu araştırmalar bütününe ekonomik, idarî ve sosyolojik verilerini birleştiren operasyonel modeller sisteminin kuruluşuna doğru yönelmiştir. Gerçekten bu tip karar modelleridir ki, gayretler bütününe yönetilmesi gereken politika seçimlerine imkân verir. Bu amaçla, farklı yapıdaki ülke gruplarını takiben farklı yöntemler gerekmektedir. Temel ödev, kolayca mukayese edilebilir kalkınma yolları üzerinde, aynı tip ekonomiye sahip milletlerin gayretlerini ahenkleştirmek olacaktır.